

NOTA SOBRE MORTALITAT INFANTIL PER NOSTÀLGIA EN EL SEGLE XIX

A MANRESA

DOMENECH i LLABERIA, Edelmira; RIBAS i DEIX, Joan

L'existència de la malaltia depressiva en els nens era un fet acceptat a Europa en el segle XIX. Hi ha en el nostre continent una tradició de publicacions a l'entorn d'aquest tema, amb diverses denominacions: malenconia, lipemania, nostàlgia, deliri depressiu, estupor, etc. No hem trobat en canvi la paraula depressió aplicada a la infància fins a la publicació del text de Moreau de Tours l'any 1888 (1). Però el contingut del que són les depressions infantils ja era conegut pels metges del segle passat.

Aportem aquí uns casos de nens diagnosticats de nostàlgia a mitjans del segle XIX a Manresa que moriren i consten en el registre com a morts per nostàlgia. Hem trobat aquestes referències puntuals, aparentment aïllades. Es tracta de tres infants molt petits, dos tenen tres anys i un altre un any i mig. També consta a la mateixa època (1852) una mort per nostàlgia en un adult de seixanta anys. Aquesta aportació és una prova més en favor de que la depressió infantil ja es considerava com a malaltia en el segle passat.

Per a situar aquests morts de nostàlgia en el context de l'època donarem una visió general dels coneixements sobre la depressió infantil al llarg de la passada centúria; després presentarem els casos que hem recollit a Manresa.

*****

Des de l'inici de la centúria es troben referències puntuals sobre el tema de la depressió infantil amb els noms de lipemania, malenconia o nostàlgia.

Les referències puntuals i aïllades venen de lluny. A començament del segle XVII apareixen dos llibres importants sobre depressió. L'un, el 1621, era d'un religiós anglès, Robert Burton (2), l'altre, el 1622, d'un metge espanyol Alfonso de Santa Cruz (3). En aquest no hem trobat al·lusions als nens. En canvi Burton els esmenta molt de pas en el seu text voluminós que passa de les vuit-centes planes. Allí relaciona la malenconia

infantil amb les primeres experiències i amb el tipus d'educació rebuda. Dos segles més tard, James Parkinson atribuïa la malenconia dels nens a una educació excessivament indulgent. I així ho manifesta en una publicació de l'any 1807 que porta el títol: "Observations on the excessive indulgence of children..."(4). En canvi segons Moreau de Tours (1888) la malenconia infantil podia ser la conseqüència d'una educació massa severa(5). Sigui en un sentit o en un altre, en el segle XIX, tant Parkinson com Moreau de Tours, probablement entre altres, ja creien en l'existència d'una depressió infantil provocada per unes pautes educatives inconsistentes en les primeres etapes de la vida. I aquesta idea ja venia de dos segles abans.

Entremig George Baker havia donat una opinió una mica diferent i complementària sobre l'etiologia de la depressió infantil. Aquest havia estat un dels metges de més prestigi a Londres en el segle XVIII. Fou metge de Jordi III i va escriure sobre temes molt diversos. L'any 1755, en un llibre en llatí "De affectibus animo et morbis oriundis" esmentava l'enveja com a causa de malenconia i l'anomena tristitia (6). Insisteix en la gestació del trastorn en les primeres etapes de la vida.

També hem trobat referències a la malenconia al començament del XIX en l'obra dels frenòlegs, Spurzheim en concret.(7)

A més de les referències bibliogràfiques, en aquesta època ja es troben descripcions de casos clínics de depressió infantil. N'hem anat recollint tot al llarg de la centúria. Coneixem dos casos l'any 1820 descrits per Joseph Frank (8), un altre de Broussais l'any 1828 que hem trobat citat per dos autors, Moreau de Tours i Philippe Gaubert(9). Aquest últim, citant a Broussais, escriu: "...Il est quelques enfants qu'un développement prématuré de l'encéphale rend susceptibles d'un mélancolie capable de les conduire aux aliénations mentales".

Esquirol, l'any 1838, va descriure un cas d'un nen d'onze anys que li portaren en consulta. El va presentar en una sessió clínica a París i el va publicar a "Folie et maladies mentales" (10). També cita tres casos de mania als vuit, nou i catorze anys. Considera la gelosia i l'onanisme com a possibles causes de la patologia mental infantil.

L'any 1839 es diagnosticaren a Bicêtre, vuit casos de mania i un de malenconia en una població entre vuit i divuit anys.(11) Bicêtre i la Salpêtrière foren els dos primers centres psiquiàtrics per nens que funcionaren independentment de les institucions per malalts adults. Per aquests anys Voisin també descriu un cas de deliri depressiu (12).

*****

Vers la meitat del segle XIX observem un gran interès per la patologia dels afectes. Creiem que aquest és un fet poc conegut pels estudiosos d'aquest tema. Es en aquesta època quan es diagnostiquen de nostàlgia infantil els casos recollits a Manresa.

D'aquests anys de mitjans de segle ja coneixem publicacions teòriques sobre depressió infantil encara que no s'emprés encara aquesta denominació. També hem trobat descripcions de casos clínics. Però no sabíem que també existien morts per nostàlgia en els registres de defunció.

Entre les publicacions d'aquella època començarem citant a Griesinger. Aquest fa al·lusió a la nostàlgia infantil en el seu tractat de psiquiatria de 1845. Es publicà amb el títol de "Pathologie und Therapie der Psychischen Krankheiten" quan era professor a Berlín. Va tenir molta influència en l'Alemanya del seu temps i molts anys després. Griesinger defineix allí la categoria de psicopatologia infantil que denomina "malenconia simple" i assenyalava la relació que existeix entre aquest trastorn i el suïcidi infantil (13). Com podem veure les idees de Griesinger sobre depressió no estan gens lluny de les concepcions actuals. No podem dir el mateix quan parla de l'altre extrem de l'alteració de l'humor, és a dir de la mania. Griesinger pensava que la mania era la forma més freqüent de patologia mental a la infància després de la deficiència. Però probablement el que s'entenia per mania a mitjans del XIX és bastant diferent de la concepció actual d'aquest terme.

També se situa en aquesta època l'obra de Descuret (14). Fèlix Descuret era francès, metge i filòsof a la vegada que escrigué un llibre amb el títol de "La médecine des passions"(1842).. Allí hem pogut llegir la descripció d'un cas de nostàlgia en un nen de dos anys. L'observació clínica està molt ben feta i és quasi idèntica a la descripció de la depressió anaclítica que va fer el 1946 René Spitz, més de cent anys després (15). La història d'aquest nen, l'Eugeni, l'hem transcrita en una breu història de les depressions infantils (16). Allí es parla del cas Eugeni com un possible primer cas de diagnòstic de depressió infantil als dos anys. Ara assenyalarem que en el nostre país, a Manresa més exactament, l'any 1852 es diagnosticaven més casos en nens molt petits. "La médecine des passions" de Descuret va ser traduïda al castellà i publicada a Barcelona l'any 1857.

Fou precisament l'any 1852 quan Louis Delasiauve (1804-1893) publicava un llibre sobre "Leçons sur la manie infantile", en el que feia referència a la depressió dels nens. Delasiauve era llavors cap del servei de nens epilèptics i idiots de Bicêtre. Va fer aportacions importants a la psiquiatria infantil. Entre elles, i relacionat amb el tema que ara tractem, hi ha "Lettres sur le suicide" (1852) i "Forme maniaque spéciale chez les enfants" (1855) (17). Amb tot i això la seves aportacions a l'estudi de la mania i de la depressió han estat molt poc recollides i citades (18).

Hi ha encara una descripció de Greding en un lactant de divuit mesos. Està recollida per Guislain en "Leçons sur les Phrénopathies" (19). El nen, segons diuen, es va morir de marasme als divuit mesos. Aquest infant va morir el mateix any i a la mateixa edat que un dels casos recollits per nosaltres a Manresa. Però el diagnòstic de mort del nen manresà és clar: mort per nostàlgia. En canvi en l'observació de Greding el diagnòstic de mort és el marasme i no ha quedat clar si es tractava d'una mania o d'una nostàlgia. L'any següent (1853) apareixia l'obra de Sherp titulada: "Les aberrations du sentiment chez les enfants"(20).

L'any 1854, Charles West (1816-1898) parla de depressió infantil en la tercera edició del seu tractat de pediatria. West era anglès. Fou professor de pediatria al Middlesex Hospital a partir de 1845. Va escriure una obra sobre malalties dels nens i se'n van fer set edicions entre 1848 i 1884. A la tercera va introduir per primera vegada un capítol que tractava de les alteracions de la ment en el nens. El capítol té tres seccions, una tracta els terrors nocturns, una altra les alteracions de la ment i la idiòcia i la tercera comprèn els problemes conductuals i emocionals. I és aquí on aporta un cas de la seva casuística qualificat de "moral insanity" i que avui amb el DSM-III-R a la mà podria encaixar perfectament en un diagnòstic de depressió major:

Nena de 10 anys i mig. Motiu de consulta "cefalalgies". No es troba explicació orgànica. Presenta molta ansietat i un gran patiment. S'acompanya de plors, apatia i pèrdua d'interès per tot el que l'envolta. Està irritable. Dorm i menja malament. S'observen també alteracions de l'esfera psicomotora com el fet de romandre asseguda llarga estona en una cadira, el cap entre les mans (21).

El subtítol del capítol on fa la descripció d'aquest cas al costat de dos més és: hipocondria i simulació. West parla de "moral insanity" expressió corrent a l'època i "d'exageració del sentiments" probablement perquè la paraula depressió encara no s'havia introduït per aquests tipus de trastorns.

L'any 1856 fou publicada a Paris la tesi de Le Paulmier amb el títol: " Des affections mentales chez les enfants et en particulier de la manie"(22). Moreau de Tours la cita en el seu manual, que ha estat considerat sovint com el primer tractat de psiquiatria infantil en el món. I referint-se als antecedents històrics diu textualment que "cal arribar fins a 1856, a la tesi de Le Paulmier, per trobar una descripció més completa de les afeccions mentals dels nens"(23). Això ens fa pensar que aquesta tesi ja era un text de paidopsiquiatria en el que es va inspirar Moreau per escriure el seu més de trenta anys després.

Abans d'acabar aquesta revisió d'estudis de depressió infantil a meitat del XIX volem assenyalar que en aquesta època en la que encara no s'aplicava la paraula depressió ja hi havia discussions sobre l'existència d'aquesta entitat en els infants. Guillain (1852) per exemple, considerava que la malenconia era una patologia molt rara en els primers anys (24). En canvi Morel (1863) creia que l'edat no era cap protecció contra aquesta malaltia (25). Més tard Regis (1893) escrivia que totes les malalties mentals eren excepcionals abans de la pubertat (26). Ens ha semblat interessant aportar aquestes dades històriques molt poc conegudes perquè a la segona meitat del XX la història s'ha repetit i la discussió entre els partidaris i els detractors de la depressió a la infància ha estat molt més intensa que en el segle passat, per acabar triomfant a finals del XX la hipòtesi de l'existència de la depressió infantil com a entitat clínica independent.

*****

A finals del segle XIX l'existència d'una síndrome depressiva en els nens també semblava completament assumida.

Prova d'això és la presència d'aquesta temàtica en els manuals de psiquiatria infantil de finals de segle. En el de Moreau de Tours (1888) apareix per primera vegada (al menys no l'hem trobada mai abans en llibres que tracten de patologia mental infantil) la paraula depressió a les pàgines 70, 73 i 278; diu que és una veritable lipemania (26). Aquest autor dedica onze pàgines del seu text a la descripció dels "estats de depressió psíquica" (27).

De tots els manuals de psiquiatria infantil de finals del XIX que hem pogut examinar el que dona més importància a la depressió infantil, és el d'Alexandre Gaubert publicat a Toulouse el 1894 (28). El criteri que hem seguit per emetre aquest judici és el compte del nombre proporcional de pàgines que ocupa la depressió.

Gaubert exposa el tema de la mania i de la malenconia i escriu bastant àmpliament sobre aquestes dues formes d'expressió de la patologia afectiva. La seva concepció de la malenconia ens sembla molt propera a la nostra idea actual de depressió infantil. Estableix una relació entre depressió i pubertat i parla del deliri malenconiós amb tendència al suïcidi a aquesta edat (28). A més dedica un apartat a la melangia de les noies anèmiques (29), inspirant-se en una tesi de Viallon que es llegí a Toulouse l'any 1893 (30). I fa la descripció següent: "...el més característic de la simptomatologia de les alteracions mentals de les noies anèmiques és un estat de depressió malenconiosa més o menys accentuada ...poc a poc la melangia s'accentua. Les malaltes cauen en un estat de desànim i tristor que no s'expliquen i contra el qual no saben com reaccionar...Qualsevol esforç intel·lectual els costa molt, i sobretot la memòria està mandrosa...A aquest estat malenconiós acostumen a afegir-s'hi diversos símptomes com per exemple l'insomni..." (31). Es tracta com podem observar d'una depressió a l'adolescència i probablement en la forma de trastorn distímic.

Com hem vist durant tot el segle XIX hi hagué un interès pel tema de la malenconia, nostàlgia o depressió dels nens. Aquest interès sembla que s'incrementà cap a la meitat de la centúria. Dins del marc d'interès per aquesta patologia podem ubicar els quatre diagnòstics post-mortem de nostàlgia que hem trobat a la ciutat de Manresa, tres d'ells en nens. La troballa en el registre civil representa una nova font d'estudi de la depressió infantil.

*****

Presentació de tres casos de mort per nostàlgia infantil a Manresa

Es tracta de tres infants, dos nens i una nena; dos d'ells tenien tres anys i l'altre divuit mesos. Tots tres consten com a morts naturals amb el diagnòstic de nostàlgia i daten dels anys 1852 i 1853. Són els següents:

<u>Núm</u>	<u>Data</u>	<u>noms,edats,pares i professió pare</u>
041	22-01-1852	Carmen Muxi Badiellas, tres anys. Pares: Ramón (teixidor de vel·ls) e Agnès.
362	29-10-1852	Josep Carner Colome, divuit mesos. Pares: Francesc de Asís i Maria.
404	25-09-1853	Llorenç Bohigas Rivera, tres anys. Pares: Llorenç (teixidor de vel·ls) i Teresa.

Aquestes dades s'han trobat en el curs d'una recerca més àmplia sobre la mortalitat a Manresa en un primer Registre Civil, dependent de l'Ajuntament, anterior a la constitució general del Registre Civil l'any 1870.

Al costat d'aquest tres casos de mort de nens per nostàlgia també hi ha un altre cas en una persona gran, un home de seixanta anys que morí el 26 d'abril de 1852.

Com ja s'ha dit en un principi considerem que aquests quatre casos manresans constitueixen una prova a favor del reconeixement de la malaltia depressiva en el segle XIX. També demostren que el nostre país no estava al marge dels coneixements de l'època sobre el tema de la depressió no solament en els adults ans també en els infants.

Voldríem encara assenyalar un altre fet interessant. L'estudi històric de la psiquiatria infantil és difícil perquè moltes dades s'han perdut o es troben de forma fragmentària. També és difícil aquest estudi perquè no ha existit durant molts anys un contingut unitari de paidopsiquiatria amb manuals i revistes de l'especialitat. I ens cal anar a buscar els coneixements sobre patologia mental infantil en llibres d'altres especialitats mèdiques o d'altres matèries no mèdiques. Aquestes fonts, són molt interessants però es troben disperses i sovint són insuficients. La possibilitat d'accedir als registres de defuncions en èpoques passades pot representar una nova font de coneixements de l'especialitat.

Quan encara no existeixen textos de paidopsiquiatria, és a dir abans de finals del segle passat, les fonts d'aproximació a l'estudi de la matèria han sigut : els llibres de pediatria, els manuals de psiquiatria general, els textos de pedagogia, i els escrits de filòsofs i de literats. Ara hi afegirem les dades dels registres civils i els arxius parroquials on consten les causes de mort de la població.

NOTES

1.- MOREAU DE TOURS, Pierre. "La folie chez les enfants". Paris. Librairie J.B. Baillièrre et fils. 1888.

2.- BURTON, Robert. Es l'autor de: "The anatomy of melancholy, what is it. With all kinds, causes, symptoms, pronostiks and several cures of it." Signa amb el seudònim: Democritus Junior. Va ser publicat a Oxford el 1621 per H. Cripps.

3.- SANTA CRUZ, Alfonso de. "Dignotio et cura affectuum melancholicurum". Madrid (Apud Thomam Iuntam) 1522.

4.- PARKINSON, James. Molt conegut actualment per la seva descripció de la malaltia de Parkinson. En el seu temps era conegut per la seva activitat política. V. Castiglioni, A.: "Historia de la Medicina". Barcelona, Salvat, 1941. p.662.; V.t. Hunter,R. i Macalpine, I.: "Three hundred years of psychiatry, 1555-1860." Londres, Oxford University Press, 1963, repr. 1970, pp 94-99.

5.- MOREAU DE TOURS, P. loc cit p.314.

6.- BAKER, George. (1722-1809). v. Valentin, M.: "Travail des hommes et savants oubliés". Paris (Ed. Docis) 1978.

7.- SPURZHEIM, J.C. "Observations sur la folie", 1818, p. 113. v.t.Gaubert,A.: "Etude sur les formes de la folie chez l'enfant et chez l'adolescent". Toulouse. Imprimerie J.M. Pinel.1894. v cit p.10, notes.

Pel que fa a Spurzheim i la frenologia, v. Domènech,Edelmira.: "La frenología. Análisis histórico de una doctrina psicológica organicista." Barcelona. Seminari Pere Mata. Universitat de Barcelona. 1977. pp 22-24.

8.- FRANCK, Joseph. Pathologie interne III, p.184. v. Moreau de Tours, loc cit p.14.i v. Gaubert,loc cit p.11.

9.- BROUSSAIS. "Irritation et folie" T.II. p.337. v. Moreau de Tours, loc cit p. 15. v. Gaubert,loc cit p. 12.

10.- ESQUIROL, D. "Dictionaire des Sciences Médicales" art. "Folie et Traité des maladies mentales", Paris, 1838.

11.- PARCHAPPE. Recherches statistiques sur l'aliénation mentale, p.42. v. Gaubert, loc cit p.12.

12.- VOISIN. "Maladies mentales et nerveuses". 1883. 15ème leçon. p.199. v. Gaubert, loc cit p.20. A propòsit de Voisin, v. Postel, J. i Quétel, C.: "Nouvelle histoire de la psychiatrie" Toulouse. (Privat) 1983 loc cit 728-729.

13.- GRIESINGER. Una part de la seva obra: "Psychischen Krankheiten" tracta de psiquiatria infantil. Aquest text va tenir una gran influència en la psiquiatria alemanya. Té una orientació biològica amb un vessant humanitari.

14.- DESCURET, Félix (1795-1872). Va nèixer a Châlons-sur-Saône. El títol sencer del llibre on descriu una cas de nostàlgia en un nen de 2 anys és el següent: "La médecine des passions, ou les passions considérées dans leurs rapports avec les maladies, les lois et la religion". Hem consultat la traducció castellana de la segona edició. Barcelona 1857. pp 382-387.

15.- SPITZ, René. "El primer año de vida del niño. Génesis de las primeras relaciones objetales". Madrid. Aguilar, S.A., 1966 (3ª edición).

16.- DOMENECH, E.; POLAINO, A. "Breve recuerdo histórico". En A. POLAINO-LORENTE et al.: "Las depresiones infantiles". Madrid, Morata, 1988. pp 13-35.

17.- Publicats a Gazette Hebdomadaire, 1852 i a Annual Medical Psychiatric, p.527. v.T. SEMELAIGNE: "Les pionniers de la psychiatrie française avant et après Pinel". Paris, Baillière et fils, 1930. 2 vols. t.I.

18.- V. POSTEL, J.; QUETEL, C.: "Nouvelle histoire de la psychiatrie". Toulouse, Privat, 1983. loc cit pp. 505 i 615. Delasiauve va publicar el seu treball a Gazette des Hôpitaux, 1852, n. 115.

19.- GUISLAIN. "Leçons sur les phrénopathies", t. 1-2, 21ème leçon. p 105, année 1852. loc cit Gaubert, p.3.

20.- SHERP. "Les aberrations du sentiment chez les enfants". 1853.

21.- WEST, Charles. "Lectures on the diseases of infancy and childhood", 1854, London (Longman et al), Third Edition. Hem consultat la traducció francesa: "Leçons sur les maladies des enfants" Lliçó 15. pp 311-339. Paris. Masson 1875.

22.- LE PAULMIER, Claude Stephen: "Des affections mentales chez les enfants et en particulier de la manie". V. "Index généraux des thèses parues en France du début du XVIIIème siècle à 1934". Lab Spécia. Série Confrontations Psychiatriques. Documents 1985, n° 2167.

23.- MOREAU DE TOURS. loc cit p. 16.

24.- GUISLAIN. "Leçons sur les phrénopathies", 1852, p. 105. loc cit Gaubert p. 13.

25.- GAUBERT, loc cit p.7.

26.- REGIS. "Manuel pratique des maladies mentales" 1893, p.40. loc cit Gaubert, p.23.

27.- MOREAU DE TOURS, pp. 308-319.

28.- GAUBERT, loc cit p. 26

29.- GAUBERT. loc cit pp 47-53.

30.- M. VIALLOON havia sigut metge intern de l'asil de Brun. En la seva tesi realitzada amb una mostra d'obreres sotmeses a un treball excessiu, parla de la depressió melancòlica.

31.- GAUBERT, loc cit p. 49.